

Madgapilova Nargiza Talipjanovna
“Psixologiya” kafedrası o‘qıtuvchisi,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

**TA’LIM TASHKILOTLARINI IJTIMOIIY - PSIXOLOGIK
HAMKORLIGI VA KLASTER YONDASHUVINING NAZARIY
ASOSLARI**

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak mutaxassisni kasbga tayyorlash, ta’lim tizimi informatsion jamiyat talabi darajasida muvofiqlashtirish davr talabi ekanligi, ta’lim tizimida klasterli yondashuvning joriy etilishi, yangicha yondashuv sifatidagi xususiyat va imkoniyatlari, shuningdek, mazkur yondashuv sifatli ta’lim berish va mutaxassis tayyorlashni kafolatli dasturidan biri sifatida uzluksiz ta’lim amaliyotda joriylantirishning nazariy jihatlari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, klaster, MTT, informatsion jamiyat, yagona tizimi, ilmiy, ishlab chiqarish, OTM, nazariy va amaliy dasturlarning uzluksizligi, ta’lim faoliyati, ta’lim sohasida ijtimoiy sheriklik tamoyili, istiqbolli ta’lim dasturi.

Madgapilova Nargiza Talipjanovna
Teacher of the "Psychology" department,
Chirchik State Pedagogical University

**SOCIAL-PSYCHOLOGICAL COOPERATION OF EDUCATIONAL
ORGANIZATIONS AND THEORETICAL BASIS OF THE CLUSTER
APPROACH**

***Abstract:** In this article, the preparation of the future specialist for the profession, the coordination of the education system at the level of the society's demand for the information system is the demand of the times, the introduction of the cluster approach in the education system, its characteristics and possibilities as a new approach, as well as the continuous education as one of the guaranteed programs of providing quality education and specialist training. theoretical aspects of implementation in practice are analyzed.*

***Key words:** Education, cluster, MTT, information society, unified system, scientific, production, higher educational institutions, continuity of theoretical and practical programs, educational activity, principle of social partnership in the field of education, prospective educational program.*

Informatsion jamiyat ta'lim tizimini isloh etish, bo'lajak mutaxassisni kasbga tayyorlash, kasbiy qayta tayyorlash, malakasini oshirish va o'zini rivojlantirish imkoniyatlarini ta'minlaydigan zamon talabiga mos professional kadrlarni taqozo etmoqda.

Shu nuqtai nazardan kreativlikni inkor etib, bir tomonlama yondashuvga asoslangan ta'lim tizimi bugungi kun talabiga javob bermaydi. Shuning uchun uni doimiy takomillashtirib, taraqqiy etgan mamlakatlar ta'limiga integratsiyalashuvini ta'minlash davr talabi bo'lib qolmoqda. Bugungi kunda dunyo ta'lim tizimida klasterli yondashuvning joriy etilishi o'ziga xos yangicha yondashuv bo'lib, sifatli ta'lim berish va mutaxassis tayyorlashni kafolatli dasturidan biri ekanligini amaliyotda ko'rsatmoqda.

XXI asr pedagogikaning ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan amaliy sohasida "ta'lim klasteri" tushunchasini MTT tizimidan ishlab chiqarishgacha bo'lgan uzluksizlikni ta'minlovchi ta'limning yagona tizimi sifatida qarash davr talabi bo'lib qolmoqda. Klaster-o'quv, ilmiy, ishlab chiqarish va boshqa tashkilotlarning o'zaro aloqasi va ular asosida OTMdan keyingi ta'limning turli bosqichlarida nazariy va amaliy dasturlarning uzluksizligini hisobga olgan holda

ma'lum jarayon doirasida, turli xil ta'lim faoliyati shakllarini amalga oshirish hamda ta'lim sohasida ijtimoiy sheriklik tamoyiliga asoslanadi. Bu jarayonni mazmunan boyitilgan va zamon talabiga mos istiqbolli ta'lim dasturi deb e'tirof etish maqsadga muvofiqdir. Maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, umumiy o'rta ta'lim hamda oliy ta'lim tizimidagi bosqichlarida ilmiy va pedagogik kadrlar tayyorlash, sohaga oid mamlakat ichida va tashqarisida, shuningdek, rasmiy va norasmiy (ta'lim olish) malaka oshirishdagi uzluksizlik modeliga asoslanadi.

"Ta'lim klasteri" milliy ta'limni rivojlantirishning hozirgi bosqichi zamonaviy asoslangan yondashuv bo'lib, MTTdan oliy ta'limgacha bo'lgan ta'limdagi nazariy bilimlar bazasi bilan kasbiy va amaliy faoliyatning dolzarb ehtiyojlari o'rtasida mutanosiblikni ta'minlashga qaratilgan muhim ijtimoiy masalalar mohiyatini o'zida aks ettirgandir.

Klaster tushunchasini ijtimoiy sohalarga kirib borishi, mohiyati va mazmun jihatdan sohalararo rivojlanishdagi o'rni uning samaradorligi bilan ifodalanadi. Klaster yondashuvi ko'p turli tuzilmalarni anglatib, o'zaro muvofiqlashgan jarayonlarini qo'llab-quvvatlash, ma'lum maqsad sari faoliyatlar birligini ta'minlash mexanizmlari taklif etgan holda, umumiy xususiyatga ega va an'anaviy rivojlanish tizimini keng ko'lamli omillarini tavsiya etadi.

T.M.Glushanok, T.I.Volchok, R.V.Golovanov kabi tadqiqotchilar klaster yondashuvi ta'lim jarayoni bilan bog'liq bo'lgan noaniqligi va samarasizlik omillarini bartaraf etib, murakkab tartibga solish bilan bog'liq hamkorlik jarayonini ta'minlaydi degan ilmiy qarashga egadir. Shuningdek, klaster tushunchasini ilmiy va amaliy jihatdan tasdiqlangan yondashuv sifatida shakllantirishdan oldin, ushbu tushunchani ta'lim sifati va mazmuni bilan bog'lay olish kabi omillariga e'tibor qaratish va aniq dasturlarga muvofiqlashtirish lozim. [3,4,5]

Ta'lim klasteri hududiy ta'lim tizimlari samaradorligini ta'minlab, ta'lim muassasalari raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi hamda ishlab

chiqarish korxonalari bilan ilmiy-tadqiqot loyihalarini tashkil etish, ta'lim samaradorligini oshirish va logistikasini ta'minlash uchun zarur bo'lgan institutlari va hokimiyat organlari o'rtasida konstruktiv munosabatlarni o'rnatishga xizmat qiladi. Ta'lim klaster yondashuvi hududiy va mintaqaviy ijtimoiy-siyosatning mazmunini tubdan o'zgartiradi. U o'zaro hamkorlik konsepsiyasini amaliyotga kirib borishiga, ta'lim tashkilotlari hamda hokimiyat organlari sa'y-harakatlarini xo'jalik yurituvchi sub'ektlar va institutlari o'rtasidagi munosabatlar tizimini rivojlantirishga zamin bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, bu yondashuv birinchi navbatda o'zaro hamkorlik tizimiga muvofiqlashganligi bilan muhimdir. O'z navbatida, zamonaviy jamiyat uchun ta'lim klasterning dolzarbligi MTTda oliy ta'limgacha bo'lgan tafovutlarni bartaraf etish, muvofiqlashgan logistik yondashuv va o'zaro hamkorlik konsepsiyasini rejalashtirishni rad etish omillariga chek qo'ygan holda, hududiy va mintaqaviy ta'lim tarmoq tizimining qulashi hamda sifatsiz o'qitish jarayonlarini kompleks bartaraf etib, tanazzulga uchrayotgan kadrlar tayyorlash tizimini omilkorlik sari olib chiqishga zamin bo'ladi. Natijada yangi ijtimoiy siyosatning vositasi va ayni paytda maqsadlari sari hamkorlik, ijtimoiy sheriklik tuzilmalarga tabiiy talab shakllandi. Ta'kidlash lozimki, bozor iqtisodiyoti sharoitida bunday tuzilmalarni yaratish qiyin bo'lib, iqtisodiy faoliyatning avtonom sub'ektlari markazlashtirilgan boshqaruvga mos kelmaydi hamda u avtomatik tizimga moslashmagan. Shuning uchun ta'lim klasterini joriy etishda va uni to'liq ijtimoiy jamiyatga singib ketish jarayonida muvaqqat **“qo'l boshqaruvi”** mexanizmidan foydalanish tavsiya etiladi.

Klasterlash jarayonlarini tashqi rag'batlantirish muhimligiga qaramay, masalan, davlat siyosati shaklida, har bir klasterda asosiy o'rinni uning tarixi, mahalliy institutsional muhitdan ajralmas bo'lgan oldingi rivojlanish trayektoriyasi va xususiyatlari egallaydi. Klaster siyosatining samarali chora-tadbirlarini ishlab chiqish tartibga solish ob'ektini noaniqligi, faoliyatni baholash mezonlarining rivojlanmaganligi va nomuvofiqligi, prognozlashning

adekvat usullarining yoʻqligi bilan murakkablashadi, bu tushunish va tushunishga ilmiy asoslangan yondashuv zarurligini belgilaydi.

Qayd etilgan muammolarning asosiy manbalari klaster turlarining dinamik tabiati va xilma-xilligi boʻlib, ularni oʻrganish va rivojlantirishga tizimli yondashuvning yoʻqligi bilan murakkablashadi.[2,8]

"Klaster" tushunchasi birinchi marta XX asrning 80-yillarida iqtisodiyotda shuhrat qozongan va u erda birinchi marta iqtisodiyot nazariyasida Maykl Porter tomonidan qoʻllanilgan. Bu yerda klasterni shakllantirish mexanizmining batafsil tavsifi "bir-birining raqobatbardoshligi oʻsishiga oʻzaro hissa qoʻshadigan firmalar, chambarchas bogʻliq tarmoqlar" sifatida berilgan. M.Porter iqtisodiy klaster taʼrifini ommalashtiruvchi sifatida koʻrsatib, korxonalar raqobatbardoshligi koʻp jihatdan iqtisodiy muhitining raqobatbardoshligi bilan belgilanadi degan qarashni ilgari suradi.[7]

Taʼkidlash lozimki, mehnat bozorining talablari ortib borayotganligi, bugungi sharoitda kasblarga qoʻyilayotgan talab va mutaxassis malaka doirasi kengaymoqda. Jamiyatda kadrlar tayyorlash bilan bogʻliq loyihalarni zamon talablariga muvofiqlashtirish, mazmunan boyitish, muhim ahamiyat kasb etib, pedagog-psixolog mutaxassislarini tayyorlash uchun zamonaviy tizimini joriy etilishi maqsadga muvofiq.

Pedagogik-psixologik klaster yondashuvi nazariyasiga muvofiq taʼlimni rivojlanishi uzviylik va uzluksiz omillari negizida tashkil etilishi eʼtirof etilgan boʻlib, u taʼlim integratsiyasi va yangi taʼlim texnologiyalarini joriy etish kabilarni oʻz ichiga olishi lozim.

Shu nuqtai nazardan, fanlarning nazariy va amaliy oʻzaro integratsiyasini pedagogik-psixologik klaster yondashuvi doirasida uzluksiz taʼlim tizimidagi yangi gʻoyalar va texnologiyalar negizida muvofiqlashtirishni taqozo etib, quyidagilar bilan asoslanish maqsadga muvofiq:

- olingan nazariy bilimlar va amaliy faoliyatdagi qo'llanilishi bilan bog'liq tizimli ta'limni tashkillashtirish hamda yangi g'oyalar va texnologiyalarni amaliy faoliyat va mehnat bozori talablarga muvofiqlashtirish;

- jamiyat ehtiyojidan kelib chiqib, ijtimoiy sohalar faoliyati istiqbollarini prognozlashtirish asosida, klaster doirasida zamonaviy mutaxassislarni tayyorlash.

Mutaxassis tayyorlash ta'lim tizimi va ishlab chiqarish tashkilotlari hamda ilmiy-tadqiqot institutlari ishtirokdagi ko'p qirrali faoliyat jarayondir. O'zaro hamkorlik orqali ijtimoiy sheriklikdan, ijtimoiy hamkorlik modeli tomon harakatlanishda ta'lim klasterini imkoniyatlarini hisobga olish talab etiladi.

Ta'lim klasteri mamlakatda birinchi navbatda mavjud ta'lim tizimini saqlash va rivojlantirish hamda faoliyatini kengaytirishga qaratilgan bo'lib, mavjud dasturlar asosida ish beruvchi, OTM, va boshqa tashkilotlarni o'z ichiga olgan "alyans"ni faoliyatini ifoda etadi.

Bugungi kunda ta'lim sohasida faoliyat olib borayotgan maqsadli pedagogik-psixologik klaster loyihalar real vaziyatda kelib chiqib rejali tashkil etilmaganligi kuzatilmoqda. Shu nuqtai nazarda tashkiliy jihatdan rivojlantirish, ijtimoiy-siyosiy jihatdan qo'llab-quvvatlash bugungi jamiyat uchun real ehtiyojdir.

Pedagogik-psixologik sohasida ta'lim xizmatlari va innovasion kurslar maqsadli tashkillashtirish, ishlab chiqish va fanlararo integratsion dasturlarni yaratish, ta'limni boshqarish tizimini ma'lum ma'noda "qo'l boshqaruvi" mexanizmiga muvofiqlashtirish mehnat bozori ehtiyojlarini ta'lim xizmatlari asosida qondirish imkoniyatini beradi.

Pedagogik-psixologik sohasida xorij ta'lim xizmatlarini integratsiyalashtirish jarayonlarida birinchi o'rinda mahalliyashtirish talablarini kun tartibiga olib chiqish, milliy kadrlarni yuqori saviyada tayyorlash, xalqaro tadqiqot va ishlanmalar yuzasidan PTIK doirasida muvofiqlashgan hamkorlikni yo'lga qo'yish ustuvor masala etib belgilanishi kerak.

Jamiyatimizda amalga oshirilayotgan yagona ta'lim siyosati va zamonaviy yondashuvlar, fanning kundalik hayotda qo'llanilishidagi integratsiyasining innovatsion komponentlarini samarali rivojlantirish va ta'lim xizmatlari bozorida raqobatbardosh pedagogik ta'lim tizimini yo'lga qo'yilganligi, innovatsion mexanizm yaratilishi uzluksiz ta'lim mazmunini belgilamoqda.

Ta'lim klasterlarini samaradorlikni ta'minlovchi omil sifatida belgilashi hamda pedagogik sohaga tatbiq etishning o'ziga xos milliy modellarini yaratilishi, amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish bilan bog'liq ilmiy-nazariy jihatdan jarayonni muvofiqligini ta'minlash imkoniyatini yuzaga chiqarmoqda.

Ta'lim klasterining asosiy maqsadi etib – mahalliy va mintaqaviy innovasion infratuzilmani shakllantirish, uning negizida raqobatbardosh ta'lim mahsulotini yaratish bo'lib, OTM hamda ilmiy-tadqiqot institutlari va ishlab chiqarish tashkilotlari hamkorligini maqsadli rivojlanish istiqbollari belgilangan.

Maqsadli yondashuv uzluksiz ta'lim jarayonini modellashtirish uchun asos bo'lib, ijtimoiy hamkorlik masalalarini optimallashtirish, o'quv, ilmiy va ishlab chiqarish tashkilotlari bilan o'zaro aloqalarni yanada rivojlantirishdir.

Maqsadli yondashuvdan ko'zlangan asosiy vazifa, ta'lim muassasa, ilmiy tadqiqot institutlari va ishlab chiqarish korxonalarining faoliyat samaradorligini ta'minlashdir. Klasterli yondashuvda mutaxassis malakasini oshirishda nazariy va amaliy jihatdan o'zaro tajriba almashish, bilimlarni mustahkamlash hamda yagona axborot muhitini yaratish omillari bilan asoslanadi.

Maktab, institut miqyosida malaka oshirish va tadqiqot institutlari o'zaro aloqalarni amalga oshirishi kasbiy tayyorgarlikni, ta'limi tizimini nazariy, ilmiy-metodologik va psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash, shuningdek, o'qituvchilar tarkibini axborot ehtiyojlariga muvofiq ravishda malakasini oshirish uchun zarur shart-sharoit yaratish talab etiladi. Ushbu yondashuvga muvofiq, klaster doirasida faoliyatini tashkil etish va ishtiroki xususiyatiga ko'ra ayrim tashkilotlarning o'rnini va roli uzoq va qisqa muddatli, birlamchi va

ikkilamchi etib belgilanadi. Bu hamkor tashkilotlar uchun faoliyatni birgalikda rejalashtirishni, maqsad va vazifalar bo'yicha kelishuvni, o'zaro aloqalarning aniq jadvalini ishlab chiqishni, o'zaro hamkorlik faoliyatini muvofiqlashtirish, shuningdek, zarur resurslarning mavjudligini nazarda tutadi.

Ta'lim klasteri doirasida ta'lim loyihalarini ishlab chiqish, maqsadga muvofiqligini ta'minlash, faoliyatda ehtimoliy yuz berishi mumkin bo'lgan salbiy jarayonlarni bartaraf etish mexanizmini shakllantirish hamkorlikning istiqbolli tomoni hisoblanadi. Axborot uzatishda zamonaviy texnologik mexanizmlardan foydalanish va kommunikatsiya tarmoqlarining jadal rivojlanishi, mavjud vositalarini birlashtirish amaliy zarurati keltirib chiqaradi.

Pedagogik-psixologik klaster yondashuvi ta'limning har qaysi bosqichida ijtimoiy zarurat bo'lib, maktabgacha ta'lim, maktab ta'limi, litsey, professional ta'lim, oliy ta'lim hamda oliy ta'limdan keyingi ta'limning innovatsion aloqadorlik omili bo'lib, manfaatli akademik mobillikni ifodalaydi.[1,6,10,11]

Ta'lim muassasasida yuzaga keladigan muammo pedagogik-psixologik klaster asosida bartaraf etish yo'llari bilan uyg'unlashgan bo'lib, uni pedagogik-psixologik diagnostika, pedagogik-psixologik korreksiya qilish hamda psixotrening usul va vositalari asosida bartaraf etish lozim.

Xulosa qilib aytganda ilmiy tadqiqot ishida ta'lim klasterini pedagogik-psixologik omillari ijtimoiy-iqtisodiy makonda moslashuvchan tizimi nazariy jihatdan ko'rib chiqish va tahlil etish maqsad etib belgilandi. Shu nuqtai nazardan muayyan tizimning xususiyatlarini o'rganib chiqqandan so'ng, klasterning pedagogik-psixologik omillarini tashqi ta'sirlar tufayli rivojlanish masalalarini nazariy jihatdan ilmiy mulohazalarga muvofiqlashtirish maqsadga muvofiq.

Ta'lim klasteriga amerikalik iqtisodchi M.Porter tomonidan, "klaster – ma'lum bir hududda faoliyat yurituvchi va umumiy faoliyat bilan ajralib turadigan va bir-birini to'ldiruvchi... o'zaro bog'langan tashkilotlar

guruhidir”[9] degan ta’rifdan kelib chiqib, biz o‘zimizning mualliflik ta’rifimizni berdik.

Bizningcha ta’lim klasteri, ta’lim berish va uni tashkillashtirishni nazariy va amaliy texnologik zanjir bilan uzviy bog‘langan, bir birini taqozo etuvchi ta’lim sub’ektlari va ob’ektlari o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy faoliyat turi bo‘lib, o‘zaro hamkorlikni konstruktiv muvofiqligidir.

Fofohdalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Аврамова Е.М., Александрова О.А., Логинов Д.М. Социальная мобильность выпускников вузов. Социальная дифференциация высшего образования. С.В. Шишкин, отв. ред. Москва, 2005. -С. 159.

2. Ананьина Ю. В. Образовательная среда: развитие образовательной среды среднего профессионального образования в условиях сетевой кластерной интеграции / Ю. В. Ананьина, В. И. Блинов, И. С. Сергеев; под общ.ред. д-ра пед. наук, проф. В. И. Блинова. – Москва :Аванглион-принт, 2012. - С. 152.

3. Волчок Т. И. Профессионально-образовательный кластер как форма социального партнерства в подготовке кадров // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 25. – С. 18–20.

4. Глушанок Т.М. Социальное партнерство как средство повышения качества профессионального образования//Современные проблемы науки и образования. -2008. -№ 6 -С. 80-83.

5. Голованов Р.В. Педагогические аспекты развития социального партнёpства в сфере дополнительного образования детей (на примере Московской городской станции юных туристов). Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата педагогических наук., Йошкар-ола, 2007. - С. 27.

6. Дворцов В.И. Пространственное развитие территорий на основе кластерных технологий // Менеджмент в России и за рубежом. –2008. – No 2. – С. 61–69.

7. Дранев Я.Н. Кластерный подход к экономическому развитию территорий.//Практика экономического развития территорий: опыт ЕС и России. -М.: Сканрус, 2001. - С. 137.

8. Древинг С. Р. Кластерная концепция устойчивого развития экономики / С. Р. Древинг. – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2009. – 217 с.

9. Портер М. Э. Конкуренция. — М: Изд. дом «Вильямс», 2005; Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations: With a New Introduction. N.Y.: The Free Press, 1990, Palgrave Tenth Edition, 1998 .

10. Qodirova F.U., Kobilova Sh.X. Povichenie kachestva inklyuzivnogo obrazovaniya v usloviyax pedagogicheskogo innovatsionnogo klastera / Pedagogik ta'lim klasteri: muammo va yechimlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya 2021-yil, 25-26 iyun. – B.109-115.

11. Usarov. J.E, Eshnaev N.J., Kobilova Sh.X. Pedagogik innovatsion ta'lim klaster loyihasini amaliyotda qo'llash samaradorligi va istiqbollari klastera / Pedagogik ta'lim klasteri: muammo va yechimlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya 2021-yil, 25-26 iyun. –B. 305-313.